

Ҳабиб САЛЬДУЛЛА

«РАМАЗОН МУНОЖОТИ» ТУРКУМИДАН

БАНДАНГМАН

Туғилгандан маломатта ишон бандангман,
Багри сабру қаноутта макон бандангман,
Балолардага асратуғи үзинсан рабим,
Хеч бир ганим етказолмас зиён, бандангман.

Эсмин таниб ёлдаганин сенинг номигидир,
Дил тубида эзгу инжу эктиромидир,
«Па илаҳа илла оло» — илк каломидир,
Үлус учра эктикаси никон бандангман.

Куваб ках-ках оттанимда сенга сунунп,
Кайзуларга боттанимда сенга сунунп,
Турканимда, ёттанимда сенга сунунп,
Амир Сенинг измингидир бу жон — бандангман.

Боним урб масжилларга чоммагайман, рост,
Иззатталаб имомларга кўймадим илос,
Ҳар фарзинни юратмиг яго этдим холос,
Кимларнинди назариди ёмон бандангман.

Фақат үзинг бахолайсан кору борими,
Кичигуричи ўзингидирсан кирдикорими,
Тинглагучи ҳам үзингсан оҳу зорими —
Чексан фано ё бақода фиғон, бандангман.

Эзгуликни кўйлаб ўтар умрада роҳим,
Евзуларни лаззатидан — шудир гуноҳим,
Риё кўрсан сен сарнга ўрлари оҳим
Жисимм учун торлини қилиб жаҳон, бандангман.

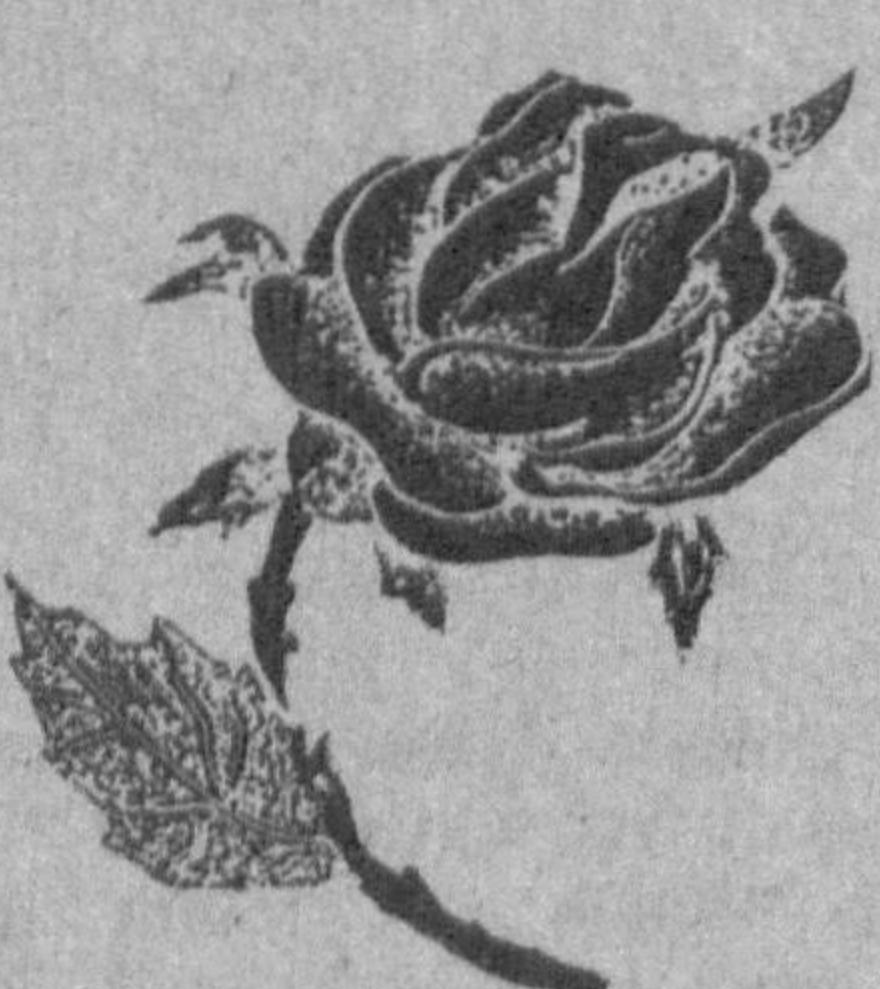
Сенга баша, Мухаммадга эзуман уммат,
Шунинг ўзи минг шоҳликдан, минг танжизи қиммат,
Гарни ганий бўлолмадим, бойитим — ҳиммат,
Шул эваздан мункуллари осон бандангман.

Кўнглини кек, риёлардан асралинг, куллук,
Ногончин болалордан асралинг, куллук,
Кўн мунофик оннолардан асралинг, куллук,
Панохингдан омон қолган, омон бандангман.

Парвардигор, берган умринг үзингта аё,
Фоний дунё саҳасида ҳамма ҳам меҳмон,
Магфиратнинг ёбиг турган моҳи мазон
Тилагучи сендан фақат йаймон, бандангман.

ШУКР КИЛГИЛ

Бонининг туша бир кулфат,
Яраттанинг шукр қилил,
Сабрин аллатигл улфат
Яраттанинг шукр қилил.
Умр бир қисса муллодатир,
Синволардан иборатлар,
Гази мөхеббат, гази роҳат,
Яраттанинг шукр қилил.
Омонат ҳуонмурал ҳам,
Тириклини эн лизас неъмат,
Яраттанинг шукр қилил.
Кўзинги тўрса дунёни
Авайла дўсту оғизни,
Ганимит лаҳзалик субҳат,
Яраттанинг шукр қилил.
Шукрдан тоғидлар ошнам,

Азиzu авлиёлар ҳам,
Тилар бўлсанг ёргу қисмат
Яраттанинг шукр қилил.
Жадонга бўйманин устун,
Кетармиш изма-из бир кун,
Олинган ҳар нафас қиммат
Яраттанинг шукр қилил.
Умада ризи қимматда
Тутар бинзин ҳаловатда
Бутунга сабр иш тоқат,
Яраттанинг шукр қилил.
Бирорад, ассалом сенга,
Ҳайбай айтар қалон сенга:
Уриб оҳ, қимматиг ҳасрат
Яраттанинг шукр қилил.

Ҳабиб САЛЬДУЛЛА онаси билан

ЭЙ, ҚОДИР ХУДО...

Хизмат тақососи билан юкори идораларга бир раҳбар ҳодим устидан ёзилган бўхтонни текширица қатнанип қолдим. Ҳат остига бир неча кинининг номи ёзилди, имзо чекилди эди. Ҳуналарни чорлаб сұхбатланилганда, улар ҳеч кеңга шиккота ёзмаганларини айтинди, имзолар соҳаталигин тасдиқлаши. Тухматта қолаётган одам улар учун ниҳоят қадрли устоз эканини, ундан кўп илтифотлар кўрингандан ёзтироф этинди.

У катни ёзига кимиса эса бир неча ердан бадкарда бўлиб кувилган, ниҳоят ана шу барси кинининг илтифоти туфайли бу даргоҳга инга олинган. Раҳбаринын атрофида гириданларга бўлиб юриб, оҳирни чиркин кўнглига унинг ўринин эгаллаш фикри тушиб котаган понкўр бўлиб чиқди.

У бир пайтийн ўзида ҳат остига содик одамлар номини ёзбид улардан ҳам устозини жудо қиммоқи экани билди.

Ё парвардигор, бундай покаслар яна қанчайки? Муқаддас размазон кунларда ўшандай нусхаларни ўйлаб, шу сатрлар тўқили:

Бо очунда ибтидолдан токи иштиҳо,
Сен ўзингсан қисматларни айланган ато,
Кимнинг қалбин пурнур қилдинг,
Кимнингдири қаро,
Охиз бандандиг шому саҳар қўлгу илтиҳо:
Тухматига инсоф бергил, эй қодир Худо!

Ўзингидирсан билдиригич бilmaganimini,
Akратursan ettanimdan qizmaganimini,
Oziz bargimda ustiribman ebuz ganimini,
Kurkkoqnik deb bili ni naot sylaganimi,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Ҳиммат қилган пок зотларни гийбат қилган кас,
Тухматларни ишо этиб бир ҳат қилган кас,
Ҳатто шўрлик хотинга тухмат қилган кас,
Наот сендан бехабардир,
Kaixringdan kўrkmас,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Багри очиб сийлаганлар панд еб қолдилар,
Чиркин бошни сиялаганлар панд еб қолдилар,
Унга инсоф талаганлар панд еб қолдилар,
Тухматнинг кулатанлар панд еб қолдилар,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Яна ҳар бир мансабдорга кўзи мўлтираб,
Иззат тилар сўёни сўзи қалтираб,
Оқилларнинг бошларига оёғин тираб,
Юкорини орзу қилар, (шохидан ё, раб),
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бандаларинг пок меҳнатта уриб үзин,
Шукр қилиб, яратаркан ризки-рузини,
Бу мунофик шувут қўлтаг элининг юзини,
Наот, оҳлар кўр қимматиг унинг кўзини,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Наот тухмат ёзётган қалам ёнмагай,
Оқ қозғозинг багри тилиб алам, ёнмагай,
Фарёл уриб ҳар чекилган рагам ёнмагай,
Шу боис ҳам бад коридан нокас тонмагай,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Тухматларга курбон бўлган даҳорлар камми,
Suriyntirma маҳв атилган зиёлар камми,
Эвзага жафо олган вафолар камми,
Ўзинг бундай қадохатдан асри оламини,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Не илож, бу бетавиғ ҳам сенга бандалир,
Менинг билан битта юргла, бир Ватандалир,
Шакли одам, лек ийноми парокандалир,
Сенга соддим,
Хўкм ҳақди фақат салалир,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бир бандангман,
Арз этимока балки ўйқ ҳаққим,
Нетай бу юрт мениндири, мениндири ҳалқим,
Бас, оқиллар мадоматдан юттани зақум,
Нолам ёшил, Ҳабобиман ахир, Аллоҳим,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бандангман, арз этимока балки ўйқ ҳаққим,
Нетай бу юрт мениндири, мениндири ҳалқим,
Фарёл уриб ҳар чекилган рагам ёнмагай,
Шу боис ҳам бад коридан нокас тонмагай,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бир бандангман, арз этимока балки ўйқ ҳаққим,
Нетай бу юрт мениндири, мениндири ҳалқим,
Фарёл уриб ҳар чекилган рагам ёнмагай,
Шу боис ҳам бад коридан нокас тонмагай,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бир бандангман, арз этимока балки ўйқ ҳаққим,
Нетай бу юрт мениндири, мениндири ҳалқим,
Фарёл уриб ҳар чекилган рагам ёнмагай,
Шу боис ҳам бад коридан нокас тонмагай,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бир бандангман, арз этимока балки ўйқ ҳаққим,
Нетай бу юрт мениндири, мениндири ҳалқим,
Фарёл уриб ҳар чекилган рагам ёнмагай,
Шу боис ҳам бад коридан нокас тонмагай,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бир бандангман, арз этимока балки ўйқ ҳаққим,
Нетай бу юрт мениндири, мениндири ҳалқим,
Фарёл уриб ҳар чекилган рагам ёнмагай,
Шу боис ҳам бад коридан нокас тонмагай,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бир бандангман, арз этимока балки ўйқ ҳаққим,
Нетай бу юрт мениндири, мениндири ҳалқим,
Фарёл уриб ҳар чекилган рагам ёнмагай,
Шу боис ҳам бад коридан нокас тонмагай,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бир бандангман, арз этимока балки ўйқ ҳаққим,
Нетай бу юрт мениндири, мениндири ҳалқим,
Фарёл уриб ҳар чекилган рагам ёнмагай,
Шу боис ҳам бад коридан нокас тонмагай,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бир бандангман, арз этимока балки ўйқ ҳаққим,
Нетай бу юрт мениндири, мениндири ҳалқим,
Фарёл уриб ҳар чекилган рагам ёнмагай,
Шу боис ҳам бад коридан нокас тонмагай,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бир бандангман, арз этимока балки ўйқ ҳаққим,
Нетай бу юрт мениндири, мениндири ҳалқим,
Фарёл уриб ҳар чекилган рагам ёнмагай,
Шу боис ҳам бад коридан нокас тонмагай,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бир бандангман, арз этимока балки ўйқ ҳаққим,
Нетай бу юрт мениндири, мениндири ҳалқим,
Фарёл уриб ҳар чекилган рагам ёнмагай,
Шу боис ҳам бад коридан нокас тонмагай,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бир бандангман, арз этимока балки ўйқ ҳаққим,
Нетай бу юрт мениндири, мениндири ҳалқим,
Фарёл уриб ҳар чекилган рагам ёнмагай,
Шу боис ҳам бад коридан нокас тонмагай,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бир бандангман, арз этимока балки ўйқ ҳаққим,
Нетай бу юрт мениндири, мениндири ҳалқим,
Фарёл уриб ҳар чекилган рагам ёнмагай,
Шу боис ҳам бад коридан нокас тонмагай,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бир бандангман, арз этимока балки ўйқ ҳаққим,
Нетай бу юрт мениндири, мениндири ҳалқим,
Фарёл уриб ҳар чекилган рагам ёнмагай,
Шу боис ҳам бад коридан нокас тонмагай,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бир бандангман, арз этимока балки ўйқ ҳаққим,
Нетай бу юрт мениндири, мениндири ҳалқим,
Фарёл уриб ҳар чекилган рагам ёнмагай,
Шу боис ҳам бад коридан нокас тонмагай,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бир бандангман, арз этимока балки ўйқ ҳаққим,
Нетай бу юрт мениндири, мениндири ҳалқим,
Фарёл уриб ҳар чекилган рагам ёнмагай,
Шу боис ҳам бад коридан нокас тонмагай,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бир бандангман, арз этимока балки ўйқ ҳаққим,
Нетай бу юрт мениндири, мениндири ҳалқим,
Фарёл уриб ҳар чекилган рагам ёнмагай,
Шу боис ҳам бад коридан нокас тонмагай,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бир бандангман, арз этимока балки ўйқ ҳаққим,
Нетай бу юрт мениндири, мениндири ҳалқим,
Фарёл уриб ҳар чекилган рагам ёнмагай,
Шу боис ҳам бад коридан нокас тонмагай,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бир бандангман, арз этимока балки ўйқ ҳаққим,
Нетай бу юрт мениндири, мениндири ҳалқим,
Фарёл уриб ҳар чекилган рагам ёнмагай,
Шу боис ҳам бад коридан нокас тонмагай,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бир бандангман, арз этимока балки ўйқ ҳаққим,
Нетай бу юрт мениндири, мениндири ҳалқим,
Фарёл уриб ҳар чекилган рагам ёнмагай,
Шу боис ҳам бад коридан нокас тонмагай,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бир бандангман, арз этимока балки ўйқ ҳаққим,
Нетай бу юрт мениндири, мениндири ҳалқим,
Фарёл уриб ҳар чекилган рагам ёнмагай,
Шу боис ҳам бад коридан нокас тонмагай,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бир бандангман, арз этимока балки ўйқ ҳаққим,
Нетай бу юрт мениндири, мениндири ҳалқим,
Фарёл уриб ҳар чекилган рагам ёнмагай,
Шу боис ҳам бад коридан нокас тонмагай,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бир бандангман, арз этимока балки ўйқ ҳаққим,
Нетай бу юрт мениндири, мениндири ҳалқим,
Фарёл уриб ҳар чекилган рагам ёнмагай,
Шу боис ҳам бад коридан нокас тонмагай,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

Бир бандангман, арз этимока балки ўйқ ҳаққим,
Нетай бу юрт мениндири, мениндири ҳалқим,
Фарёл уриб ҳар чекилган рагам ёнмагай,
Шу боис ҳам бад коридан нокас тонмагай,
Tuhmatiga insof bergil, ey qodir Xudo!

«РУХИНИ ЖАННАТ АРО ШОД АЙПАСУН»

Навоий ижодини урганувчи ларнинг кўпчилиги бу узуг зотни шеръриятдан кейин мусика ва илми мусикийда тенгизи билди. Балык мусикашунослар, жумладан, Зайнубиддин Хусайнин (ХV) узининг «Конуни илмий ва амалий мусикий» асарида (Душанбе – 1987 йил) ишора билан, З. Г. Каримовна («Навоий в музыке», Т. 1988), турғиран тутирилган узуг зотнинг таҳаллуслари Навоий билишига ҳам мусикачиларидан, деб ёзалилар. Захирининг Абдулло Муҳаммад Бобур «Бубурнома»да: «Она мусикийда яхши нималар боғлабдуру. Яхши нақшлари ва яхши пешравлари бордир», дейди. Яъни Навоийни ҳам мусика назаритчиси, ҳам бастакор сифатида танитиди. Фитрат «Узбек класик мусикаси ва унинг тарихи» асарида (Т., 1993 й.) «Навоийнинг узи ҳам мусикийда бир рисола езген деб сўйлаганмаки» сўзларини битиб «Кари Наво» еки «Кари Навоий» ҳақида: «Бу куйининг жуда эски бир куй эканини ҳар томондан сўйланни турур. Бухоронинг эски мусикашунослари орасида бу куйининг Навоий асари булгани сўйланадир. Мана бу маълумотлардан сунг «Кари Навоий» ҳақида Алишер Навоий асари булгани эҳтимоли кўлланбай қўлур», дейди.

Афуски, Ҳазратнинг деярли барча адабий-бадиий, илмий асарларни близага этиб келгани ходаи ул узуг зотнинг соғ мусикий илмий багишланган асарлари ёки басталаган кўйлари ҳақида аниҳа далил ва изботларда эга эмасиз.

Бироқ Алишер Навоийнинг адабий-бадиий, илмий-адабий меросини урганраб эканимиз, куз олдимизда улуг шонор, бироқ аллома ва улкан мусикашуносларни гавдланади. Чунки унинг адабий-илмий асарларнида мусика назаритиси ва амалиётiga оид турли масалалар кенг, атрофлича ёритилган, унликни мақом тизими давларлари, чолгу асаблар таснифи уз таъвирини топган. Ул зот Абу Нарс Форбий ва Абу Али ибн Сино илмий-мусикий қарашларини ривожлантириб, мусикий илмни урганшини асосан иккита қисмга булади: илми таълиф (музикни товушлар – нағмарларни урганувчи фан) ҳамда илми ико (ильни мусикий ритм, шарғли раввиша мусикий вазифаларни урганувчи фан дейши мумкин).

Навоий «Сабъа сайёр» дostonida мусиканни қай даражада билишини хоразмик мусофири тилидан шундай баҳодайди.

Санъатим анда соз чалмоқниши, Билмайин мен киби ишиимишиниши, Илми адбору фанини мусикий Мендин ул илм аҳли таҳмакки.

СУРАТДА: «Алишер Навоий» спектаклидан саҳна

Абдулоғиҳ Хоразмий, Ҳофиз Шарбатий, Камолиддин Уддий каби мусикада ҳам уз иктидорларни намоён этган фозилларга хайриҳо булганини билдириди. Ҳондамир ёғанидек, Навоий тарлини оғизларига оғизларига ёғрайтади. Уйини қириш кисмидан Ҳусайнин Навоийнинг туғутғу-саҳовати, илмузаковати, иймону-эътиқодини улуглаб бир шеърий мадхия багишлади. Ва яна, Ҳондамир Навоийнинг илтифоти ва ёрдами билан яратилган рисолалар руҳитади. Махмудийнинг «Рисола дар илми мусики» синни ҳам кирилади. Навоийнинг тогаси Муҳаммади Гарифий ўз давринини машҳур мусикашуносларидан булган. Аммо у кинини бирон-бир мусикий рисолалари бизга маълум эмас.

Юкорида зикр этилган Навоий раҳбарлигида, раҳнамолигида ёки хомийнингда яратилган ети мусикий рисоладан биттаси – 1960 йил А. Н. Болдириев таржимаси ва В. М. Беляев таҳрири ҳамда шархи билан Тошкентда рус тилида нашр этилган Абдураҳмон Жомийнинг «Рисола мусики» синни дололат юзасидан эслаб утмоқлини лозим билди. Бу жаҳондаги мусикий рисолаларни ташкинишига шигорида сабаблар, мана неча ун ўйлардан беру мусикашуносларидан булган. Аммо у кинини бирон-бир мусикий рисолалари бизга маълум эмас.

Юкорида зикр этилган Навоий раҳбарлигида, раҳнамолигида ёки хомийнингда яратилган ети мусикий рисоладан биттаси – 1960 йил А. Н. Болдириев таржимаси ва В. М. Беляев таҳрири ҳамда шархи билан Тошкентда рус тилида нашр этилган Алишер Навоий асарида («Макоримул аҳлоқ») асарида айтилганидек, «Навоийнинг кутубхонасида ҳар жаҳидан таъминланган ҳолда» ёғандар. У кун мусиқа мусикачиларга йул курсатувчи, устоз, ҳомий, раҳнамо эди. Ву жаҳондаги Мавлоно Биноий ҳам Навоийн шоғирлариди. Бобурининг ёзишича, Биноий «... бурунлар мусикий кийинларни бехабар эканду, бу жаҳидин Алишерберек таъиин таржидур. Бироқ Мирзо (Хусайнин) Бойқаро) Марвага қишилай борганди – Алишерберек ҳам борпур. Биноий Ҳирийда келар. У кин мусикий машҳир келар, ёзгача аниҳа буллуким, ишлар болгар. Ез Мирзо Ҳирий келгандан савт ва нақш уткарду. Алишер таъжужу килиб таъсизи юнада булағтади. Сунг Навоий маслаҳати билан «Макоримул аҳлоқ» асаридан айтилганидек, «Навоийнинг кутубхонасида ҳар жаҳидан таъминланган ҳолда» ёғандар. У кун мусиқа мусикачиларга йул курсатувчи, устоз, ҳомий, раҳнамо эди. Ву жаҳондаги Мавлоно Биноий ҳам Навоийн шоғирлариди. Бобурининг ёзишича, Биноий «... бурунлар мусикий кийинларни бехабар эканду, бу жаҳидин Алишерберек таъиин таржидур. Бироқ Мирзо (Хусайнин) Бойқаро) Марвага қишилай борганди – Алишерберек ҳам борпур. Биноий Ҳирийда келар. У кин мусикий машҳир келар, ёзгача аниҳа буллуким, ишлар болгар. Ез Мирзо Ҳирий келгандан савт ва нақш уткарду. Алишер таъжужу килиб таъсизи юнада булағтади. Сунг Навоий маслаҳати билан «Макоримул аҳлоқ» асаридан айтилганидек, «Навоийнинг кутубхонасида ҳар жаҳидан таъминланган ҳолда» ёғандар. У кун мусиқа мусикачиларга йул курсатувчи, устоз, ҳомий, раҳнамо эди. Ву жаҳондаги Мавлоно Биноий ҳам Навоийн шоғирлариди. Бобурининг ёзишича, Биноий «... бурунлар мусикий кийинларни бехабар эканду, бу жаҳидин Алишерберек таъиин таржидур. Бироқ Мирзо (Хусайнин) Бойқаро) Марвага қишилай борганди – Алишерберек ҳам борпур. Биноий Ҳирийда келар. У кин мусикий машҳир келар, ёзгача аниҳа буллуким, ишлар болгар. Ез Мирзо Ҳирий келгандан савт ва нақш уткарду. Алишер таъжужу килиб таъсизи юнада булағтади. Сунг Навоий маслаҳати билан «Макоримул аҳлоқ» асаридан айтилганидек, «Навоийнинг кутубхонасида ҳар жаҳидан таъминланган ҳолда» ёғандар. У кун мусиқа мусикачиларга йул курсатувчи, устоз, ҳомий, раҳнамо эди. Ву жаҳондаги Мавлоно Биноий ҳам Навоийн шоғирлариди. Бобурининг ёзишича, Биноий «... бурунлар мусикий кийинларни бехабар эканду, бу жаҳидин Алишерберек таъиин таржидур. Бироқ Мирзо (Хусайнин) Бойқаро) Марвага қишилай борганди – Алишерберек ҳам борпур. Биноий Ҳирийда келар. У кин мусикий машҳир келар, ёзгача аниҳа буллуким, ишлар болгар. Ез Мирзо Ҳирий келгандан савт ва нақш уткарду. Алишер таъжужу килиб таъсизи юнада булағтади. Сунг Навоий маслаҳати билан «Макоримул аҳлоқ» асаридан айтилганидек, «Навоийнинг кутубхонасида ҳар жаҳидан таъминланган ҳолда» ёғандар. У кун мусиқа мусикачиларга йул курсатувчи, устоз, ҳомий, раҳнамо эди. Ву жаҳондаги Мавлоно Биноий ҳам Навоийн шоғирлариди. Бобурининг ёзишича, Биноий «... бурунлар мусикий кийинларни бехабар эканду, бу жаҳидин Алишерберек таъиин таржидур. Бироқ Мирзо (Хусайнин) Бойқаро) Марвага қишилай борганди – Алишерберек ҳам борпур. Биноий Ҳирийда келар. У кин мусикий машҳир келар, ёзгача аниҳа буллуким, ишлар болгар. Ез Мирзо Ҳирий келгандан савт ва нақш уткарду. Алишер таъжужу килиб таъсизи юнада булағтади. Сунг Навоий маслаҳати билан «Макоримул аҳлоқ» асаридан айтилганидек, «Навоийнинг кутубхонасида ҳар жаҳидан таъминланган ҳолда» ёғандар. У кун мусиқа мусикачиларга йул курсатувчи, устоз, ҳомий, раҳнамо эди. Ву жаҳондаги Мавлоно Биноий ҳам Навоийн шоғирлариди. Бобурининг ёзишича, Биноий «... бурунлар мусикий кийинларни бехабар эканду, бу жаҳидин Алишерберек таъиин таржидур. Бироқ Мирзо (Хусайнин) Бойқаро) Марвага қишилай борганди – Алишерберек ҳам борпур. Биноий Ҳирийда келар. У кин мусикий машҳир келар, ёзгача аниҳа буллуким, ишлар болгар. Ез Мирзо Ҳирий келгандан савт ва нақш уткарду. Алишер таъжужу килиб таъсизи юнада булағтади. Сунг Навоий маслаҳати билан «Макоримул аҳлоқ» асаридан айтилганидек, «Навоийнинг кутубхонасида ҳар жаҳидан таъминланган ҳолда» ёғандар. У кун мусиқа мусикачиларга йул курсатувчи, устоз, ҳомий, раҳнамо эди. Ву жаҳондаги Мавлоно Биноий ҳам Навоийн шоғирлариди. Бобурининг ёзишича, Биноий «... бурунлар мусикий кийинларни бехабар эканду, бу жаҳидин Алишерберек таъиин таржидур. Бироқ Мирзо (Хусайнин) Бойқаро) Марвага қишилай борганди – Алишерберек ҳам борпур. Биноий Ҳирийда келар. У кин мусикий машҳир келар, ёзгача аниҳа буллуким, ишлар болгар. Ез Мирзо Ҳирий келгандан савт ва нақш уткарду. Алишер таъжужу килиб таъсизи юнада булағтади. Сунг Навоий маслаҳати билан «Макоримул аҳлоқ» асаридан айтилганидек, «Навоийнинг кутубхонасида ҳар жаҳидан таъминланган ҳолда» ёғандар. У кун мусиқа мусикачиларга йул курсатувчи, устоз, ҳомий, раҳнамо эди. Ву жаҳондаги Мавлоно Биноий ҳам Навоийн шоғирлариди. Бобурининг ёзишича, Биноий «... бурунлар мусикий кийинларни бехабар эканду, бу жаҳидин Алишерберек таъиин таржидур. Бироқ Мирзо (Хусайнин) Бойқаро) Марвага қишилай борганди – Алишерберек ҳам борпур. Биноий Ҳирийда келар. У кин мусикий машҳир келар, ёзгача аниҳа буллуким, ишлар болгар. Ез Мирзо Ҳирий келгандан савт ва нақш уткарду. Алишер таъжужу килиб таъсизи юнада булағтади. Сунг Навоий маслаҳати билан «Макоримул аҳлоқ» асаридан айтилганидек, «Навоийнинг кутубхонасида ҳар жаҳидан таъминланган ҳолда» ёғандар. У кун мусиқа мусикачиларга йул курсатувчи, устоз, ҳомий, раҳнамо эди. Ву жаҳондаги Мавлоно Биноий ҳам Навоийн шоғирлариди. Бобурининг ёзишича, Биноий «... бурунлар мусикий кийинларни бехабар эканду, бу жаҳидин Алишерберек таъиин таржидур. Бироқ Мирзо (Хусайнин) Бойқаро) Марвага қишилай борганди – Алишерберек ҳам борпур. Биноий Ҳирийда келар. У кин мусикий машҳир келар, ёзгача аниҳа буллуким, ишлар болгар. Ез Мирзо Ҳирий келгандан савт ва нақш уткарду. Алишер таъжужу килиб таъсизи юнада булағтади. Сунг Навоий маслаҳати билан «Макоримул аҳлоқ» асаридан айтилганидек, «Навоийнинг кутубхонасида ҳар жаҳидан таъминланган ҳолда» ёғандар. У кун мусиқа мусикачиларга йул курсатувчи, устоз, ҳомий, раҳнамо эди. Ву жаҳондаги Мавлоно Биноий ҳам Навоийн шоғирлариди. Бобурининг ёзишича, Биноий «... бурунлар мусикий кийинларни бехабар эканду, бу жаҳидин Алишерберек таъиин таржидур. Бироқ Мирзо (Хусайнин) Бойқаро) Марвага қишилай борганди – Алишерберек ҳам борпур. Биноий Ҳирийда келар. У кин мусикий машҳир келар, ёзгача аниҳа буллуким, ишлар болгар. Ез Мирзо Ҳирий келгандан савт ва нақш уткарду. Алишер таъжужу килиб таъсизи юнада булағтади. Сунг Навоий маслаҳати билан «Макоримул аҳлоқ» асаридан айтилганидек, «Навоийнинг кутубхонасида ҳар жаҳидан таъминланган ҳолда» ёғандар. У кун мусиқа мусикачиларга йул курсатувчи, устоз, ҳомий, раҳнамо эди. Ву жаҳондаги Мавлоно Биноий ҳам Навоийн шоғирлариди. Бобурининг ёзишича, Биноий «... бурунлар мусикий кийинларни бехабар эканду, бу жаҳидин Алишерберек таъиин таржидур. Бироқ Мирзо (Хусайнин) Бойқаро) Марвага қишилай борганди – Алишерберек ҳам борпур. Биноий Ҳирийда келар. У кин мусикий машҳир келар, ёзгача аниҳа буллуким, ишлар болгар. Ез Мирзо Ҳирий келгандан савт ва нақш уткарду. Алишер таъжужу килиб таъсизи юнада булағтади. Сунг Навоий маслаҳати билан «Макоримул аҳлоқ» асаридан айтилганидек, «Навоийнинг кутубхонасида ҳар жаҳидан таъминланган ҳолда» ёғандар. У кун мусиқа мусикачиларга йул курсатувчи, устоз, ҳомий, раҳнамо эди. Ву жаҳондаги Мавлоно Биноий ҳам Навоийн шоғирлариди. Бобурининг ёзишича, Биноий «... бурунлар мусикий кийинларни бехабар эканду, бу жаҳидин Алишерберек таъиин таржидур. Бироқ Мирзо (Хусайнин) Бойқаро) Марвага қишилай борганди – Алишерберек ҳам борпур. Биноий Ҳирийда келар. У кин мусикий машҳир келар, ёзгача аниҳа буллуким, ишлар болгар. Ез Мирзо Ҳирий келгандан савт ва нақш уткарду. Алишер таъжужу килиб таъсизи юнада булағтади. Сунг Навоий маслаҳати билан «Макоримул аҳлоқ» асаридан айтилганидек, «Навоийнинг кутубхонасида ҳар жаҳидан таъминланган ҳолда» ёғандар. У кун мусиқа мусикачиларга йул курсатувчи, устоз, ҳомий, раҳнамо эди. Ву жаҳондаги Мавлоно Биноий ҳам Навоийн шоғирлариди. Бобурининг ёзишича, Биноий «... бурунлар мусикий кийинларни бехабар эканду, бу жаҳидин Алишерберек таъиин таржидур. Бироқ Мирзо (Хусайнин) Бойқаро) Марвага қишилай борганди – Алишерберек ҳам борпур. Биноий Ҳирийда келар. У кин мусикий машҳир келар, ёзгача аниҳа буллуким, ишлар болгар. Ез Мирзо Ҳирий келгандан савт ва нақш уткарду. Алишер таъжужу килиб таъсизи юнада булағтади. Сунг Навоий маслаҳати билан «Макоримул аҳлоқ» асаридан айтилганидек, «Навоийнинг кутубхонасида ҳар жаҳидан таъминланган ҳолда» ёғандар. У кун мусиқа мусикачиларга йул курсатувчи, устоз, ҳомий, раҳнамо эди. Ву жаҳондаги Мавлоно Биноий ҳам Навоийн шоғирлариди. Бобурининг ёзишича, Биноий «... бурунлар мусикий кийинларни бехабар эканду, бу жаҳидин Алишерберек таъиин таржидур. Бироқ Мирзо (Хусайнин) Бойқаро) Марвага қишилай борганди – Алишерберек ҳам борпур. Биноий Ҳирийда келар. У кин мусикий машҳир келар, ёзгача аниҳа буллуким, ишлар болгар. Ез Мирзо Ҳирий келгандан савт ва нақш уткарду. Алишер таъжужу килиб таъсизи юнада булағтади. Сунг Навоий маслаҳати билан «Макоримул аҳлоқ» асаридан айтилганидек, «Навоийнинг кутубхонасида ҳар жаҳидан таъминланган ҳолда» ёғандар. У кун мусиқа мусикачиларга йул курсатувчи, устоз, ҳомий, раҳнамо эди. Ву жаҳондаги Мавлоно Биноий ҳам Навоийн шоғирлариди. Бобурининг ёзишича, Биноий «... бурунлар мусикий к

Сайд АҲМАД ЕЛКАСИНИ

(Давоми. Боши ўтган сонда).

Уша куни Фафур ака Абдулла Қаҳхор, Ҳомил Ёкубов, Қулдус Муҳаммадийларга ҳам ҳазил шөвлар түкиганди.

Эзроқ ширақайф булиб қолган ёшларга ҳам ҳазил қилгани эсмиди.

Безобразний ўзи тутар ёшларимиз,

Чимирмакда президиумда қашларимиз...

Бу шөвлар көзогза туширилмаган. Экспромт тарзила тукилган эди. Шунинг учун улар сақланмаган. Орадан эллик турт йил тушиб ғасыр сатрлари ёнимда қолмапти. Эсмиди қолғанларни эзлаб көзогза туширилди, холос. (турок ҳамда вазн бузилган жойлари бўлса, айб менда).

Фафур аканинг девонағағликлари кўп буларади. Бирорнинг хаффи қилиб кўса, то, узр сураб кунглидан чиқарни юбормагунча тинчимасди.

Урушдан олдинги қасидир йил эди. Иккомузиз гап талашиб қолдик. Мен ҳақ эдим. Фафур ака сира айбини бўйинга олмасди. Баланд келишти ҳарқат қиласиди. Мен ҳам буш келмади. Охирни шу будлики, ундоқсан, мундоқсан, одам булмайсан, деб дилимни оғртди. Мен боре, дедим уйимга кетиган. Саратор исигига авжиди эди. Бутун уйда маза килиб ётаман, деб ўйлади. Қўшнимизнинг боласи кириб, сизни кучча бошида Фафур Гулом кутиб турипти, деб колди.

Шундек одам атайнин келган бўлса бормасам айб булади. Кийини куч башига чиқдим. Фафур ака машина олдилда патрос чекиб турарди.

— Вой тентаге, мендан ҳафа булиб утирибсанми? Жаҳлим чиқиб турганда кўзимга кўринмассан, олам гуллистон. Булиди, айда кетдик. Гортга чиқиб маражийн сўйим.

Иккомузиз машинага чиқдик. Скверда морожиний едик. Кейин, воказлар бордик.

— Менга қара. Машинада маза қилидим. Гунохимдан кечдинга. Бути. Энди уйинни кетавер. Мен Кўйлиқ туйга кетдим. — У шундай ледию мени ташлаб жунаб колди.

Боя Fafur Gulom чакрияни, деганди шошиб чиқаверган эканман. Пул олишини ҳам унтибман. Энди нима қилидим. Вокзалдан Лабзакка пиёда келиши осоними? Саратон оғтоби мирандай турипти. Луккилаб сквергача келиб, созда бир оз дам олдим. Ундан кейин Урда анҳори бўйида озрок салқинлади. Шайхонтохурда ҳам бир дам хордик олиб орка курадан уйта келдим. Келдими сўчинай ётиб олдим.

Фафур Гуломнинг узри менга ана шунақа қўмматта тушганди.

***

Фафур ака икки нарсадан кўркарди. Бири ер кимирлари, бириси самолётда учни.

Арманистонда узбек адабиети ун кунлиги бўлди. Арманилар Fafur акани ниҳоятида сийлашиди. То Ереванга боргунимизга унинг шеъларини арман тиляда алоҳида китоб қилиб чиқаришган экан. Fafur ака китобни қўлига олиб нотаниши ҳарфларга қараб, «Китобга қайси шеърни кирган, укиғасмас, хей менга қара», — деди шоира Сильва Капутиканга. — Менга арман қизларилан бирини олиб бер. Умрининг охиригача шу китобни менга таржима қилиб юради. У Ширин бўлади, мен Фарҳод бўлмади.

Силважоним ҳам ҳазилни урнига қўяркан. Маристет Шагиганян деган тахминан тўксондан ошган машҳур ёзувчи бор эди.

— Бўлти, — деди кулиб. — Маристет опани Тошкенттага узим ёрғер айтиб кузатиб куяман.

Ленинкан билан Кировакан шаҳарлари оралигидаги дашглида зиёфт таъёрлашган экан. Машшат энди авжига чиқканда узоқдан сурнай билан чирманд овози ёшилтиди. Бу овоз борган сари яқинлашарди. Бир маҳал адир ортидан извош кўриди. Уни икки отлиг кўриклиб келарди. Извош олдимизга келиб тухтади. Ундан Алишер Навоий тушиб, тушпа тўғри Fafur Гуломнинг ёнига келди. Багринги очиб Fafur акани кучкаб олди.

— Жигарим, жигарим Fafur, сени излаб 500 йилдан бери ўйларан. Мана, ниятията стдим. Сени топдим, жигарим. Fafur ака ҳам бўш келмади.

— Устоз, 500 йилдан бери йўлинингизга кўз тутаман. Худо дийдорингизни кўришини насиб қилиди. Энди армоним қолмади. Табарук овозингизни ёшилтиди. Мен учун бундан ортик баҳт йўк.

Шундан кейин Навоий билан Fafur Гулом апоқ-чапок бўлиб битта шишини буштасиди.

Ереван аэропортида самолётта чиқши олдилан арман дўстлагимиз уч юлдузи, беш юлдузи конякларни дарёлек оқизишди.

Самолётда кайф билан ҳар хил латифаларни айтиб оламларни кулиди келямпанди. Fafur ака жигмита ўтирипти. Стиор десага жоюрдай, қараб қуяди. Унинг юз-қўзидан, ҳарқатларидан самолётнинг тинч ё нотинч учтаётанини билмоқчидек умидвор кўзларини унга тикиди. Одамларинт кулиши, жонига тегдими, менинг маҳмаданалимиздан ёнсаси қотлами, чайкала чайқали менга яқин келди.

— Хой, Долахужа думанинг невараси, бачканаликни йигиштир. Биласанми, икки йўлнинг ўтасиди кетяпмиз. Жигмита ичинга дуо укиб утири. Бир томонин Гаспий денизи, бир томонин Эрон, ўтала алоги йўк тоглар. Бирон фалокат бўласа жарраганинг кетасан.

Олимдагат ўриннида ўтирган Абдулла Қаҳхор кули.

— Кўркяланга, Гофир, мунча жонинг ширин бўлмаса. — деди. — Кўркма, бу жуда пишик самолёт.

— Тўғри, кўркмайман. Нима, сен кўркмайсанми?

Самоджет Тошкент аэропортида келиб кунгунга Fafur ака ўринидан турмади. Еш боладек мултираб ўтираверди.

Езувчилар уюшмаси биносининг иккичи қаватдаги залиди қандайдир мажис булаётган эди. Бирдан ер кимирлаб қолди. Ҳамма уз жойида ўтириши. Аммо Fafur ака узек кетиб, ташқарига чиқиб кетди. Зиналардан ниҳоятда ётиклик билан тушиб уюшма ховисидаги кекса дубни қулоқдаганча ранги куб учб ҳуқири. У қайтиб мажлиси кирмали. Бола-чакларидан ҳабар олганни ўйига кетиб кетди.

Кудус Муҳаммадийнинг одатларини Fafur ака яхши биларди. Кудус ака самолётта учмасди. Ер босиб қолади, деб метрога тушмасди. Лиғифдан ниҳоятда, кўркади. Ун қаватли иморатларга ҳам зинадан пидлираб чиқиб кетаверади.

Fafur акага Кудус Муҳаммадийнинг метрога тушмасдан айтиган эдик, уни менга қўйиб беринглар. Метрога узим олиб тушмас, деб қолди.

— Йўк, элаётмайсиз, — дедик унга.

Fafur ака агар уни метрога олиб тушмасаси бизга икки шиши коняк олиб берадиган бўлди.

Москвада булаётган узбек адабиёти ва санъати ун кунлиги катнашчиларининг кўпчилиги «Украина» месҳонхонасига жойлашган эди. Икки кундан буен Адабиётчилар уйидаги узбек адабиёти ва шоирларининг асарлари мухкама қилинаётган эди. Месҳонхонанинг биринчи қаватидаги кенг залда тупланиб турибмиз. Йигитларнинг бир гурухи маҳсус автобусда кетиб булиши. Биз Кудус акани кутяпмиз. Ундан ҳамон дарас айб йўк. Тоқати тоқ бўлган Fafur ака Ваҳоб Рузиматовга:

— Чакириб тушақол. Балки ҳалим ухлаб ётгандир, — деди.

— Хотиржам бўлинг, Кудус ака лифтда тушмайди. Ун бешинч қаватдан зинада тушиш осонмас. Ҳозир тушиб қолади, — деди Ваҳобкон.

Унинг айттани рост чиқди. Сал вақт ўтмай Кудус ака па-

Гафур ака шеър ёзганда тингловчига қандай тасъир қилишини билдиш учун қай маҳал булишидан катъи назар, кимнидир топиб, ўқиб берадиган одати бор эди. Вақт алламаҳал бўлган. Месҳонхонада ҳамма ухлазити. Қаватлардаги нафатчилар узбекчани тушунмайди. У ўйлаб, ўйлаб камайкиро шогирдларидан бирини топмоқчи бўлди. Лон этиб хаёлига Лазиз Қаюмов келди. У шеърга тушунади. Ундан ташкари ўрисчага уста. Шеърни сўзма-суз сўзасида бешина бўлди. Узбекчани ташкари ўрисчага мумкин. У Лазизхоннинг хонасига телефон кила. Шеърни ташкари ўрисчага берини мумкин. У Лазизхоннинг хонасига телефон кила. Шеърни ташкари ўрисчага берини мумкин.

— Ухлаеттанимидинг? Мен Fafur аканнинг. Бетингин азиз пойтахтизимизнинг пок ва музик сувиди яхшилаб ювия, олдимга олиб. Шеър тудим, узинг йўргаклаб ол.

У шундай деб тубакани жойига кўйди. Уйгониб кетган Муҳаррар опа:

— Бола бечоранинг уйкусини буздингизда! — деди норози охонда.

— Академик Fafur Гулом ухламасину, фан қандидати Лазиз Қаюмов ухласини. Бунақа номардликча чиқаб буладими? Дастрхон тузатинг. Казилардан кесиб қўйинг, узим Буҳородан олиб келган пашмаклардан кўйинг..

Сал ўтмай эшик тақиллади. Fafur ака эшик очаркан соф тошкентга килиб, «Оқагинант айлансан, бир девонағафъ оқинни олдига келганимизда Кудус ака тухтади.

— Сизлар кетаверинглар, мен бир оздан кейин бораман.

— Нега? — деди Fafur ака.

— Магазинни кириб ўзимга шим олишим керак.

— Қизиқисан, Кудус. Ёзувчилар уюшмасида шим қутиллаб юрассанни. Қайтишда оласан. Мен болаларнинг ҳаммасига шим олганман. Ортиқаси ҳам бор. Биттасини сенга тепка текинга бераман. Қани, кетдик, — деди Fafur ака уни юришга кистади.

— Узимга ҳам битта жун пайпок олишим керак, оғимдан соювк ўтиши.

ПАЙГАМБАРЛАР

стга тушди. Кечикканига узр сурди.

Йulta тушдик. Кор буралиб уриб турипти. Fafur ака Кудус Муҳаммадийнин қутилкаб олган. Метро станциясининг дарвоси олдига келганимизда Кудус ака тухтади.

— Сизлар кетаверинглар, мен бир оздан кейин бораман.

— Нега? — деди Fafur ака.

— Магазинни кириб ўзимга шим олишим керак.

— Қизиқисан, Кудус. Ёзувчилар уюшмасида шим қутиллаб юрассанни. Қайтишда оласан. Мен болаларнинг ҳаммасига шим олганман. Ортиқаси ҳам бор. Биттасини сенга тепка текинга бераман. Қани, кетдик, — деди Fafur ака уни юришга кистади.

— Узимга ҳам битта жун пайпок олишим керак, оғимдан соювк ўтиши.

Fafur ака унга куп лаганбардорликлар килгандан кейин шеърни курсатди.

СИЛАГАН

Ушбу сурат 1959 йил 2 май куни Тошкент телестудиисида кўрсатув пайтида олинган

— Менга қара, сенга қайчак пайпок керак? Кеч туртга пайпок олганман. Биттасини сенга берганим бўлсин.

Кудус ака домланинг бу хил меҳрибончилидан сал шубҳаланиб турарди. Бу меҳрибончиларек беркорга эмаслиров, деб дилидан утказди.

Fafur ака шеърни кутилганни боради.

— Тиҳирил кўйла, мухоммамага чиқамиз.

— Э, нима қисласи домла. Мен метрога тушмайман. Болашакам бор, мусофирилар бергенда шаҳарда тупрок тагиди қолиб ўтишини истамасман.

Fafur ака сисейсни томондан хујумга утди.

— Ия, жаҳон пролетариатининг орзу-умидларини багрига жоғил жонажоний пойтахтимиз буюк Москва сизга бегона шаҳар бўлди. Унга ўзимни ўтишиб берасан. Эрталаб-Гарбий тақимини кетди.

— Унга ўзимни ўтишиб берасан, мен ҳам. Анашу патирлардан, қазилардан олиб, көннингтаги куярларидан олиб. Тўк булсанг, калланг юхамни ўтишиб.

— Менга ҳам бори, шеърни ўтишиб берасан. Эрталаб-Гарбий тақимини кетди.